

Prosjektet *Talemålsendring i Noreg* (TEIN) – form og innhald

av Gunnstein Akselberg

Prosjektet *Talemålsendring i Noreg* (TEIN) er eit nasjonalt prosjekt for gransking av talemålsutviklinga i Noreg. Eit viktig mål for prosjektet er å granska utviklinga av språkleg regionalisering, og det vert lagt særleg vekt på kva for rolle talemålet til ungdommen spelar i denne utviklinga. Ulike sider ved den talespråklege utviklinga som fonologi, prosodi, morfologi, syntaks og leksikon vert studerte i dialektal og sosiolingvistisk samanheng.

TEIN – eit samarbeids- og paraplyprosjekt

TEIN er eit samarbeidsprosjekt mellom dei nordiske institutta ved universiteta i Tromsø, Trondheim, Oslo og Bergen, og ved Høgskolen i Agder. Prosjektet starta hausten 1998 og vert finansiert av Noregs forskingsråd og dei lokale institusjonane. Til prosjektet er det knytt hovudfagstudentar, stipendiatar og vitskapleg tilsette. Sommaren 1999 er rundt 50 personar knytte aktivt til nettverket rundt prosjektet .

Talemålsendring i Noreg er eit paraplyprosjekt med mange lokale delprosjekt som dei lokale institusjonane har hovudansvar for. Til saman dekkjer alle delprosjekta mange av regionane i landet, slik at vi vil kunna få eit godt bilete av talemålsituasjonen i Noreg.

TEIN er det fyrste nasjonale talemålsprosjektet i Noreg, og føremunen med eit slikt prosjekt er at vi heile tida kan jamføra utviklingstendensane i ulike landsdelar med kvarandre. Dei store talemålsprosjekta som vi har hatt til no, *Talemålsundersøkelsen* (TAUS) for Oslo og *Talemålsundersøkelsen i Bergen* (TUB), begge gjennomførte i 1970-åra,

studerte berre talemålet i einskildbyar, og det var liten kontakt mellom dei to prosjekta.

TEIN har ein administrativ leiar og ei styringsgruppe med ein representant og ein vararepresentant frå kvar lærestad. Prosjektleiinga er lagd til Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.

Prosjekt mål

I prosjektet arbeider vi på fleire faglege nivå. I utgangspunktet vil vi gje ei *beskriving* av talemålssituasjonen i dag. Difor vil vi samla inn store mengder materiale, og på det grunnlaget finna mønster og retningar i talemålsutviklinga over heile landet. På sikt vonar vi på grunnlag av det innsamla materialet å kunna setja opp eit omfattande norsk talemålskorpus.

For å kunna karakterisera talemålet i dag må vi kjenna til korleis talemålet i dei ulike regionane har vore tidlegare. Dette får vi fram m.a. ved å studera talemålet til ulike aldersklassar i dei forskjellige geografiske områda, og ved å trekkja inn arkivmaterialet som finst i talemålsarkiva ved dei vitskaplege institusjonane. Mykje av dette materialet er av svært god kvalitet, og vi vil ha stor nytte av det. I Bergen har vi tatt til å leggja til rette arkivmateriale for bruk i prosjektet, eit arbeid vi vil halda fram med i år.

Eit viktig mål for prosjektet er å granska utviklinga av *språkleg regionalisering* i Noreg. Enno veit vi lite om korleis det utviklar seg regionale talemål i landet, men vi har mange teikn på at slike prosessar er i gang. I prosjektet arbeider vi m.a. på grunnlag av ein hypotese om at det er i ferd med å utvikla seg regionale dialektar rundt dei viktigaste økonomiske, politiske og kulturelle sentra i landet, som t.d. Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim. Vi vil prøva å kartleggja korleis denne prosessen går føre seg, kva som kjenneteiknar det regionale språket, og kva som særkjenner norsk språkregionalisering til skilnad frå t.d. den danske. Særleg veit vi lite om regionaliseringa i Sogn og Fjordane og i Møre og Romsdal, og i dei tre nordlegaste fylka. Kan henda er språkleg regionalisering enno berre knytt til visse delar av landet.

Å gje ei situasjonsbeskriving av talemålssituasjonen er berre fyrste steget i arbeidet med norsk talemål i dag. I neste omgang er vi interesserte i å få *innsikt* i dei språklege og sosiale mekanismane som styrer talemålsutviklinga. Her vil vi nytta oss av fleire tilnærmingar innom nyare

dialektologi og sosiolingvistik, t.d. tilnærmingar som byggjer på sosiale makrostudier, nettverksstudiar, identitetsstudiar, sosial-psykologiske studiar, mentale studiar osv. Det vil såleis vera både studiar med hovudvekt på kvantitativ metode og studiar med hovudvekt på kvalitativ metode.

Vi trur vi vil kunna gje eit best mogeleg bilete av talemålssituasjonen ved å arbeida med ulike problemstillingar, ulike modellar og ulike metodar som supplerer kvarandre. Vi vonar også sjølve å kunna å gje nytt metodisk og teoretisk tilfang til talemålsgranskinga, særleg til den språklege regionaliseringa, men også til dei allmenne prosessane for talemålsending.

Av di språket til ungdommen spelar ei viktig rolle i all språkutvikling og språkending, vert det særleg lagt vekt på kva for rolle talespråket til ungdommen spelar i utviklinga av dei regionale dialektane. Til dømes er samanfallet mellom *kj*-lyden og *sj*-lyden tema for fleire oppgåver, og vi vil etter kvart få eit nokså godt bilete av korleis dette språklege fenomenet spreier seg.

Ulike sider ved den språklege utviklinga er tema for gransking. Somme av studiane er reine språklege studiar. Andre studiar finn stad innom rammene av ulike sosiolingvistiske tilnærmingar, og legg såleis vekt på relasjonane mellom sosiale og kulturelle faktorar av ulikt slag og språkleg variasjon og endring. Vi er spesielt interesserte i å få fram dei særlege trekka som karakteriserer den norske talemålsutviklinga i høve til talemålsutviklinga i andre nordiske og vesteuropeiske land.

Elles er vi opptatt av generelle problemstillingar som t.d.: Er dialektane i ferd med å forsvinna? Korleis verkar media inn på talemålet? På kva måte er ungdommen språklege innovatørar? Kan det utvikla seg eit rikstalemål i Noreg? Kvifor held somme på dialekten sin, medan andre blandar eller skifter dialekt? Korleis påverkar skriftspråket talemålet? Korleis påverkar dialektane kvarandre? Kven påverkar kven?

Prosjekttypar

Innom TEIN finst det ulike prosjekttypar. *Delprosjekt* er individuelle prosjekt som kvar prosjektmedarbeidar er ansvarleg for. Særleg viktige er dei delprosjekta som hovudfagstudentane og stipendiatane driv. Ved alle fem lærestadene er studentar og stipendiatar i gang med prosjekt som dekkjer lokale og regionale område. Av di talemålsprosjektet eigenleg

starta opp før vi fekk midlar frå Noregs forskingsråd, er det alt fleire hovudfagsstudentar som har skrive hovudfagsavhandlingar innom TEIN. (Om delprosjekta til studentar og stipendiatar, sjå innleiinga til dette heftet.)

Også dei fast tilsette har sine individuelle delprosjekt, og særleg eitt av desse skil seg ut. Professor Gjert Kristoffersen ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, har fått midlar av L. Meltzers høyskolefond til å gjennomføra delprosjektet *Norsk talemålskorpus*. Dette prosjektet har som mål å utvikla ein metode for kopling av lyd og transkribert tekst. Ved å kopla lyd og transkribert tekst vil ein raskt og effektivt kunna søkja i materialet, t.d etter bestemte morfologiske og fonologiske kategoriar. I dette delprosjektet samarbeider TEIN med HIT-programmet i Bergen.

Elles har dei fast tilsette ved dei ulike lærestadene ansvar for det vi har kalla typeprosjekt. Eit *typeprosjekt* er eit fellesprosjekt for det lokale talemålsmiljøet som fleire av dei fast tilsette arbeider saman om, og desse prosjekta granskar emne eller materiale med lokal tilknytning. Dei individuelle delprosjekta treng ikkje vera lokalt knytte til den regionen der lærestaden ligg, i motsetning til typeprosjekta.

Prosjektkonferansar

Kvart år vert det arrangert ein konferanse der prosjektmedarbeidarar og gjesteforelesarar held innlegg. Målet med desse konferansane er å presentera nye forskingsresultat, få diskutert aktuelle problemstillingar, og la prosjektmedarbeidarane få tilbakemelding på arbeida sine. Gjesteforelesarane tek del i diskusjonane, og særleg viktig er det at dei gjev tilbakemelding til studentane og stipendiatane.

Prosjektet vart formelt sett i gang hausten 1998, og starten vart markert ved prosjektkonferansen *Språkleg variasjon og regionalisering* på Alver Hotel, Alversund, 6. og 7. november. Her fekk eit utval studentar leggja fram prosjektskisser, diskutera metodiske og teoretiske spørsmål, og presentera viktige forskingsresultat. (Sjå innleiinga.) I fjor inviterte vi Inge Lise Pedersen og Frans Gregersen frå København som gjesteforelesarar til konferansen, av di dei er sentrale nordiske sosiolingvistar, av di dei har førstehandskunnskap om den danske språkregionaliseringa, og ikkje minst av di dei er dyktige inspiratorar for både studentar og kollegaer.

Konferansen hausten 1999 har tittelen *Språkleg regionalisering*. Der skal den tyske sosiolingvisten Peter Auer, frå Universitat Freiburg, forelesa om problemstillingar som gjeld språkleg variasjon og regionalisering. Samfunnsvitaren Erik Fassaskaret, frå Hogskolen i Stavanger, skal forelesa om regionalisering og regional identitet sett i samfunnsvitskapleg ljos.

Rekrutteringstipend og utanlandsstipend

For at dyktige studentar skal fa hove til a kvalifisera seg til seinare prosjektarbeid, lyser vi kvart ar ut to *rekrutteringsstipend*, kvart pa eitt månadsverk, slik at studentane kan utarbeida gode prosjektbeskrivingar og soknader om forskingsrads- og universitetsstipend.

Rekrutteringsstipenda kan sokjast av studentar som er ferdige med hovudfag i nordisk sprakvitskap eller lingvistikk. Midlane skal nyttast til utarbeiding av stipendsoknader innom fagfelt som hoyrer inn under prosjektet. Det viktigaste foremålet med stipendet er at korttidsstipendiatane utarbeider ei prosjektskisse.

Vi legg stor vekt pa internasjonal kontakt, og har difor sett av pengar til to *utanlandsstipend*, slik at prosjektmedarbeidarane vare kan koma i kontakt med aktuelle miljo i utlandet. Dei to utanlandsstipenda er kvar pa eitt månadsverk. Midlane skal nyttast til opphald ved eit sprakinstitutt i utlandet.

Ei viktig oppgave for TEIN er a utvikla gode forskarar og eit godt forskarmiljo, og dessutan a driva god forskarsosialisering. Talemalsprosjektet er saleis eit viktig tilskot til hovudfags-tilboda og forskingsrekrutteringa ved institutta. Ved fleire av institusjonane har det utvikla seg gode lokale TEIN-miljo som har regelmessige mote, der sentrale emne og problemstillingar innom dialektologi og sosiolingvistikk vert drofta.

Gjesteforskarstipend

Det er sett av midlar til eit gjesteforskarstipend kvart ar. Gjesteforskarstipendet skal nyttast av ein invitert gjesteforskar til eit månadsopphald i Noreg. Gjesteforskaren skal helst vera her i haustsemesteret i den perioden konferansen vert avvikla, slik at han/ho kan delta der. Den som far gjesteforskarstipend skal representera eit fagfelt som er sentralt for prosjektet, og han/ho bor helst vitja alle larestadene

som deltek i prosjektet. Den utanlandske gjesteforskaren skal førelesa i aktuelle emne og elles vera rettleiar og inspirator for prosjektmedarbeidarane.

Skriftserien *Målbryting*

Prosjektet har ein eigen skriftserie kalla *Målbryting*. Her vert det publisert arbeid som er skrivne av dei som er knytte til prosjektet. Første heftet er studien *Variasjon og endring i sogndalsmålet*, av Ragnhild Haugen. Føremålet med skriftserien er å gjera nye forskingsresultat og informasjon om forskingsprosjekta som er i gang, kjende for ein større lesarkrins. Dinest vil skriftserien kunna levera bidrag til aktuelle metodiske og teoretiske diskusjonar, og dessutan vera nyttig lesnad for hovudfagsstudentar. Eit viktig føremål med skriftserien er også å auka den faglege motivasjonen og fremja den vitskaplege sosialiseringa, og dessutan å skapa eit fagsosialt godt miljø. Dette er særleg viktig for eit nasjonalt prosjekt, der prosjektmedarbeidarane bur langt frå kvarandre. Det er sjeldan studentar får publisert egne arbeid, og vi ser det som sentralt at studentarbeid på ulike nivå, frå presentasjon av projektskisser til ferdige forskingsarbeid, kan koma på trykk.

Heimeside og nettadresse

Heimesida til TEIN finst under nettadressa <http://studier.uib.no/tein/index.nsf>. Der kan ein finna generell informasjon om prosjektet, heile prosjektbeskrivinga og oversikter over fleire delprosjekt og typeprosjekt.

Heimesida vår er i ferd med å bli bygd ut slik at studentane kan kommunisera seg i mellom, med prosjektleiinga og med dei lokale kontaktpersonane på ein effektiv måte. Det er viktig for oss at medarbeidarane har gode lokale nettverk, slik at informasjonen når ut til lokalmiljøa.

Styringsgruppe og prosjektleiar

Styringsgruppa har ansvar for den faglege leiinga og for budsjettet, og ho har tilsyn med rekneskapen. Medlemene av styringsgruppa fungerer dessutan som lokale kontaktpersonar som interesserte, t.d. nye hovudfagsstudentar, kan venda seg til.

Prosjektleiaren er dagleg leiar, koordinerer den indre kommunikasjonen, representerer prosjektet utover, administrerer den årlege prosjektkonferansen, redigerer skriftserien til prosjektet (*Målbryting*) osv.

Prosjektleiær: Gunnstein Akselberg, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Sydnesplassen 7, 5007 Bergen.
e-post: gunnstein.akselberg@nor.uib.no

Tromsø: Helge Stangnes, Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, Breivika, 9037 Tromsø.
e-post: helge.stangnes@hum.uit.no

Trondheim: Brit Mæhlum. Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, NTNU, 7491 Trondheim.
e-post: brit.maehlum@hf.ntnu.no

Oslo: Unn Røynealand, Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, Postboks 1013 Blindern, 0315 Oslo.
e-post: unn.roeynealand@inl.uio.no

Agder: Helge Omdal, Institutt for nordisk og mediefag, Gimlemoen. Postuttak, 4604 Kristiansand.
e-post: helge.omdal@hia.no

Bergen: Helge Sandøy, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Sydnesplassen 7, 5007 Bergen.
e-post: helge.sandoy@nor.uib.no